

## ECONOMIC WELL-BEING OF THE ELDERLY: A COMPARISON ACROSS FIVE EUROPEAN COUNTRIES

Tine Stanovnik, Nada Stropnik i  
Christopher Prinz (ur.)

Ashgate, 2000., 269 str.

Knjiga *Economic Well-being of the Elderly: A Comparison Across Five European Countries* (Ekonomsko blagostanje starijih: usporedba u pet europskih zemalja) sastoji se od šest dijelova, tj. jednog uvodnog dijela, a zatim pojedinačnog prikaza svake od pet navedenih zemalja. Valja već na početku naglasiti da se analiza odnosi na zemlje u tranziciji, a to su Mađarska, Poljska i Slovenija te na dvije ne-tranzicijske zemlje – Austrija i Velika Britanija. Knjiga je metodološki vrlo kvalitetna, s mnoštvom zanimljivih podataka te bogatom literaturom.

U uvodnom poglavlju autori daju razlike ali i zajedničke karakteristike sustava u tih pet zemalja. Primjerice, smanjio se udjel stanovništva u dobi do 14 godina, a odnos broja aktivnih osiguranika i umirovljenika pogoršao se u dvije tranzicijske zemlje (Poljskoj i Sloveniji), dok Velika Britanija u tome nije imala većih promjena. Što se tiče izdvajanja za mirovinski sustav iz BDP, također su navedene postojeće razlike. Tako Britanija izdvaja najmanje – 4,2%, Mađarska – 8,9%, a Slovenija, Austrija i Poljska od 14,3 do 15,2%. Ono što je zajedničko svim zemljama jest da se produžilo očekivano trajanje života, dok se stopa fertiliteta smanjila. Također je izložen kratak opis reforme mirovinskog sustava u 1990-ima za svaku pojedinu zemlju. Zatim slijedi kratak opis definicija, podataka i metodoloških pitanja. Korišten je Ginijev koeficijent nejednakosti, koji obuhvaća cjelokupan raspon dohotka u omjeru od 0 do 1 (0 znači potpunu, tj. savršenu jednakost, dok 1 znači potpunu nejednakost). Tako je Ginijev koeficijent za ukupnu populaciju porastao u Mađarskoj, Sloveniji i Poljskoj, dok je ostao nepromijenjen u Velikoj Britaniji, a u Austriji se smanjio. Što se tiče dohotka umirovljeničkih kućanstava, najveće povećanje je zabilježeno u Austriji (čak za trećinu), nešto manje u Velikoj Britaniji (za 22%). Nešto niže povećanje realnoga ekvivalentnog dohotka zabilježeno je u dvje-

ma tranzicijskim zemljama: 13% u Mađarskoj, a 4% u Poljskoj, dok Slovenija nije imala promjena. Autori zaključuju da, ako gledamo realni ekvivalentni dohodak svih kućanstava u odnosu na umirovljenička kućanstva, ovaj potonji bilježi znatan porast. Što se tiče stope siromaštva, iako nije podjednako prikazana u istoj godini za sve zemlje, izgleda da je ona nešto niža u svih pet zemalja za umirovljenike nego za ukupnu populaciju (tako je 1995. u Velikoj Britaniji omjer bio 15,6% : 12,1% u korist umirovljenika; u Austriji iste godine bio je 8,5% : 4,6%; u Sloveniji 1993. iznosi 7,1% : 6,7%; u Poljskoj 1996. iznosi 8,4 : 2,7% te u Mađarskoj iste godine odnos je 8,3% : 2,3%). Međutim, valja naglasiti da autori ističu kako dobiveni rezultati ukazuju na nejednakost među umirovljeničkom populacijom. No ona je među njima ipak manja nego u ukupnoj populaciji.

Drugo poglavlje se odnosi na Mađarsku. Kao glavna karakteristika tranzicije u ovoj zemlji ističe se smanjenje broja zaposlenih, dok se broj umirovljenika, nezaposlenih i drugih ovisnih osoba povećavao. Zanimljiv je podatak da se broj umirovljenika-invalida ispod dobne granice povećao za čak 72%, a ukupan broj umirovljenika od 1989. do 1996. samo za 26%. Za Mađarsku je također specifično da se indeksiranje mirovina ostvarivalo u skladu s porastom neto plaće. Najbolja mirovina bila je u periodu od 1990. do 1991. kada je iznosila između 66,2% i 64,2% prosječne plaće. No ovaj se trend nije dugo održao i 1996. mirovina iznosi svega 58,9% prosječne plaće. Ako promotrimo tablicu u kojoj je prikazan odnos zaposlenih odnosno aktivnih i neaktivnih, također ćemo uočiti negativan odnos. Naime, dok je 1985. taj omjer iznosio 86,9 : 40,4 u korist aktivnih, taj se odnos 1996. bitno pogoršao i iznosio je 64 : 40,7. Ono što karakterizira Mađarsku u ovom tranzicijskom razdoblju, ističe autor Zsolt Speder, zapravo je bitno pogoršan položaj osoba koje nisu umirovljenici. Analiza životnih uvjeta pokazuje da čak 27,9% umirovljenika nema WC u svome stanu, odnosno 25,5% nije imalo WC ni prije umirovljenja. Kupaonicu nema 18,4% umirovljenika, a prije umirovljenja nije je imalo njih 15%, dok je nezadovoljstvo životnim standardom podjednako u obje skupine i iznosi oko 37%. Autor na kraju zaključuje da siromaštvo više nije toliko prijetnja umirovljenicima koliko možda i drugim skupinama (npr. nezaposlenima).

U trećem poglavlju piše Adam Szulc o Poljskoj. Na samom početku autor ističe da je prethodni društveni sistem u Poljskoj bio kritiziran kao neefikasan, i to od različitih skupina: ekonomista, političara, novinara te samih umirovljenika. Godine 1999. uveden je novi mirovinski sustav u Poljskoj, ali bez većih efekata na bližu budućnost. No to je bilo neophodno učiniti da bi se izbjegao kolaps javnoga financijskog sustava. Što se tiče stope siromaštva, rezultati su slični mađarskima, odnosno umirovljenici su manje izloženi siromaštvu nego ostala populacija. Ako uzmemo kao granicu 50% linije siromaštva, tada odnos za penzionere i ostalo stanovništvo u 1987. i 1993. godini izgleda ovako: postotak od 8,7% pada na 4% za umirovljenike, dok za ostalo stanovništvo pada s 11,4% na 8,6%. Autor dosta kritički i oprezno komentira dobivene rezultate te prognozira kako u budućnosti penzioneri neće biti zaštićeni od tzv. lošega mirovinskog sustava, koji za njih i nije tako loš, nego će morati pokazati vlastitu inicijativu i sposobnost u borbi protiv siromaštva. No ovaj neraszmjer u odnosu na standard ukupnog stanovništva i umirovljenika on tumači i sivom ekonomijom mladih dobnih skupina, te da kućanstva s malom djecom imaju niži životni standard od malih kućanstava bez djece.

Slovenija, koju opisuju Tine Stanovnik i Nada Stropnik, kao i sve zemlje Srednje i Istočne Europe, iskusila je velike političke, ekonomske i socijalne promjene. No kao prednost autorice ističu relativno visok GDP *per capita*, nisku stopu inflacije te dosta balansirani centralni proračun. Kao lošu stranu ističu visok postotak nezaposlenosti (odnos aktivnih i neaktivnih za 1991. godinu iznosi 28% : 71%). Glavna promjena u slovenskom mirovinskom sustavu jest promjena u prvom stupu međugeneracijske solidarnosti. Također su stvoreni i okviri za drugi stup mirovinskog osiguranja, koji će biti vezan uz pojedina zanimanja. Dakle, Slovenija nije krenula u radikalne promjene nego pokušava postupno, puno blažim promjenama, doći do željenih rezultata. Tako je npr. smanjena stvarna dobná granica odlaska u mirovinu: u 1989. godini za muškarce je ona iznosila 58,3, a za žene 55,2, dok je u 1997. za muškarce smanjena na 57,5, a za žene na dob od 54 godine. No ovo ipak nije doprinijelo većoj zaposlenosti mladih generacija. Zanimljivo je primijetiti da su novoumirovljeničke mirovine nešto veće od onih prethod-

nih. Stopa siromaštva je također nešto povoljnija za umirovljenike nego za ostalo stanovništvo. Što se tiče same distribucije mirovina, nema većih razlika među umirovljenicima, dok autorice navode dohodovnu nejednakost u ukupnom stanovništvu. I u Sloveniji, izgleda, umirovljenici nisu podnijeli najveći teret društveno-ekonomskih promjena, kao niti umirovljenici u prethodno analiziranim tranzicijskim zemljama. Šteta što u ovom projektu nije sudjelovala i Hrvatska. Možda bi se mnoge političke i ekonomske nedoumice u njoj razjasnile. Iako za kvalitetnu analizu nikada nije kasno, pogotovo ako se ima već utrt, dobar metodološki put!

Austrija i Velika Britanija nisu tranzicijske zemlje te se po mnogo čemu razlikuju od zemalja u tranziciji. Britanski je mirovinski sustav posve drugačiji od ovdje analiziranih europskih zemalja, ali je drugačiji i od drugih zemalja koje nisu tema ove knjige. U samom uvodu petog dijela knjige autor, Christopher Prinz, daje bazične karakteristike austrijskoga mirovinskog sustava. Možda je najvažniji podatak da je minimalno razdoblje osiguranja 15 godina, a osiguranici mogu ostvariti 80% prosječnog iznosa u najboljih 15 godina osiguranja. Ovdje se izdvaja i vrlo visok postotak BDP za mirovine – 15%. Kada je riječ o nezaposlenosti koja muči gotovo sve zemlje (i razvijene i nerazvijene), Austrija ima jednu od najnižih stoga nezaposlenosti, tj. samo 4%, a jedna od mjera ublažavanja nezaposlenosti jest prijevremeno umirovljenje. Ovu mjeru puno više koriste žene. Budući da je Austrija jedna od članica EU, a kao drugi faktor autor ističe i demografska kretanja koja idu u prilog pogoršavanju koeficijenta dobne ovisnosti, autor smatra da će morati doći do još većih izdvajanja iz proračuna. Zbog ovih razloga austrijska je vlada 1997. pokrenula pripreme za reformu mirovinskog sustava, po kome bi se dob za odlazak u mirovinu ipak povećala. Što se tiče usporedbe siromaštva umirovljenika i ukupnog stanovništva, i ona govori u prilog da umirovljenici nisu ugrožena dobná skupina. Naime, 1995. za sve umirovljenike ta stopa je iznosila svega 4,5%, a za ukupno stanovništvo iste godine iznosila je 8,5%. Dohodovna nejednakost se – na temelju ekvivalentnog dohotka kućanstva – razlikuje za žene i muškarce. Naime, još uvijek je nejednakost veća među muškarcima nego među ženama. Ako bismo pogledali još i razlike u standardu ovisno

o vrsti zaposlenja, također bismo uočili razlike. No one su ovdje znatno manje nego u drugim europskim zemljama, a standard austrijskih umirovljenika je, generalno gledajući, daleko najbolji.

Za razliku od tranzicijskih zemalja u kojima su se velike promjene događale u zadnjih desetak godina, Velika Britanija je započela s promjenama desetljeće prije. Već je 1948. godine u njoj uveden prvi sustav temeljne državne mirovine, a danas ona iznosi oko 15% državne plaće. Godine 1978. pokrenut je i drugi državni mirovinski program zasnovan na prethodnim zaradama, a obvezivao je sve zaposlene koji zarađuju više od utvrđenog iznosa, a nisu uključeni u sustav mirovinskog osiguranja pojedinih zanimanja. Ova mjera danas postaje sve više aktualna. Izdvajanja za mirovinu iz BDP je vrlo nisko (u odnosu na Austriju!) i iznosi svega 4%. No predviđanja do 2030. godine govore u prilog većem izdvajanju BDP za mirovine, a nakon ovoga razdoblja eventualno bi uslijedilo ponovno smanjenje. Kao generalni zaključak ovog dijela knjige autori navode veće značenje privatnog osiguranja u odnosu na državno. Također je zanimljiv podatak da najbolje mirovine u Britaniji imaju umirovljenici-samci.

Na kraju autori naglašavaju važnost praćenja demografskih, socijalnih i ekonomskih trendova svake pojedine zemlje u ukupnom stanovništvu, a posebno naglašavaju borbu protiv siromaštva u umirovljeničkim skupinama. Možda bi samo trebalo dodati da bi ovakva studija trebala obuhvatiti usporedbu siromaštva starijih osoba spram ostalih dobnih skupina. Također se nadamo da će u nekim budućim, sličnim studijama, Hrvatska biti jedna od ravnopravnih članica, jer bez te prve stepenice, tj. analize postojećeg stanja, teško koncipirati odnosno evaluirati postojeće socijalno i ekonomsko stanje u Hrvatskoj.

Ana Štambuk

## PSIHOLOGIJA TREĆE ŽIVOTNE DOBI

Vid Pečjak

Zagreb: Naklada Prosvjeta, 2001.,  
248 str.

Kako i u drugim područjima, tako su i u psihologiji određene teme u većoj mjeri predmet interesa i izučavanja teoretičara i praktičara. Razlozi tome mogu biti raznoliki i mnogobrojni. Iako se sve češće govori o cjeloživotnoj (eng. *life-span*) perspektivi u istraživanju čovjekova razvoja i funkcioniranja, uvidom u psihologijsku literaturu vrlo se lako uočava da sva razdoblja nisu ni približno jednako teorijski i istraživački zastupljena. Može se čak reći da što je čovjek stariji, to je zanimanje za njega manje. Psiholozi se intenzivno bave djetetovim potrebama, kognitivnim sposobnostima, čuvstvima i drugim karakteristikama već od trenutka njegovog rođenja, pa preko djetinjstva do razdoblja adolescencije. Brojni su nalazi o razvoju njegove inteligencije, pamćenju i sposobnosti učenja. Nema dvojbi da je ovo razdoblje čovjekova života znanstvenicima vrlo zanimljivo. Postavlja se pitanje zašto interes znanstvenika izostaje kada se radi o tzv. trećoj životnoj dobi?

Upravo Pečjak u predgovoru ovoj svojoj knjizi na jednom mjestu kaže: "Prema procjenama, 2020. godine, u razvijenom svijetu bit će približno oko 40% ljudi starijih od 65 godina, a 2030. godine, bit će ih čak više od 50%, tj. ovoj će skupini pripadati većina stanovništva" (str. 12).

Na temelju navedenih podataka zasigurno se ne može reći da se radi o malobrojnoj skupini čije zanemarivanje u teoriji i praksi neće imati ozbiljnijih posljedica po društvo. S druge strane, to isto društvo, pogotovo ono zapadno, razvilo je određenu stigmju prema starijem dijelu populacije. Teško je reći utječe li ta šira društvena klima i na znanstvene krugove.

"Psihologija treće životne dobi", djelo poznatoga i priznatoga slovenskog psihologa, može se smatrati osnovom, ali i poticajem za daljnje izučavanje, potreba i osobina starijih ljudi, kao i problema s kojima se suočavaju u toj životnoj dobi. Danas prosječno trajanje života u razvijenim zemljama iznosi 75 godina,